

Q. B. V. D. O. M.

PROTHEORIAM ERUDITIONIS HUMANÆ UNIVERSÆ,

EJUSQUE

RARTEM PRIMAM,

*Consentiente Ampliss. Facult. Philos. In Reg. Acad.
Aboënsi,*

Publico Examini subjiciunt

PRÆSES

JACOBUS J.
HAARTMAN,

PROF. Philos. & Hist. Litt. Reg. & Extraord.
atque

RESPONDENS

JONAS SLOTTMAN,

WIBURGENSIS,

Die XVI. Junii MDCCCLX.

L. H. A. M. C.

ABOÆ, Impressit DIRECT. & TYPOGR. Reg. Magn. Duc,
Finland. JACOB MERCKELL.

PRÆLOQUIUM.

Ruditionem humanam, vastum illud & impen-
ditum opus, contemplabimur. Sive enim ob-
jectorum multitudinem & infinitam varieta-
tem, quæ hanc aream occupant & ingredi-
untur, sive ingenii humani vim & perspic-
ciam, quæ eandem dimetitur & per omnia se heic diffun-
dit, consideraveris; habebis ubique, quod demiteris, &
spatia usque quaque interminata. Hanc itaque provinciam,
tam amplam & arduam, non eo quidem animo nos jam in
præsenti occupavimus, ac si eandem emetiri penitus & quasi
exhauste quodammodo videri vellemus. Absit ista temeri-
tas, vires nostras pertenues longe exsuperatuta. Sed quod faci-
unt agrimensores vel peregrinatores, regiones amplissimas &
longe dissitas curatius lustraturi, qui turrim excelsam, spe-
culam, locave alia edita adeunt, quo sic, quantum per vi-
sus imbecillitatem aut impotentiam licuerit, remota cum vi-
ciniis conferre, situm & connexionem partium ad se
invicem, nexusque totius, uno quasi intuitu pervide-
re possint: idem & nos faciemus, qui eruditionem
profitemur, ejusque alumni vel candidati esse, nec videri
solum, sincere cupimus; ut integrum videlicet ipsius faciem
atque sciagraphiam lustremus prius oculis & reddamus no-

A

bis

bis conspicuam, quam ad ipsum iter emetiendum nosmet accinxerimus. Nam ut taceam, turpe omnino haberi, in patria propria peregrinum agere vel hospitem; in comperto ponimus, perverso ordine & desultoria opera, successuque adeo quam decet minus prospero, excoli tum studia in officinis nostris litterariis, ubi vera & adæquata eruditionis notio atque idea aut ignoratur penitus, aut saltem præ oculis non habetur. Hac enim excussa demum rite & in nobis excitata, genuinus ejusdem character menti nostræ identidem obverfabitur, ut hoc ipso ceu filo quodam ariadnæ arrepto, tuto heic ubique & reæ tramite incedere, nec de vera via aberrare ullibi, liceat. Ergo ut pateat, quæ esse debeat meta atque cynosura studiorum nostrorum omnium, quove ingenii vires & mentis oculos potissimum intendere debeamus in illis excolendis rite atque pertractandis, eruditionem humanam universam ante omnia subjicere primum contemplationi nostræ, atque ad vivum quasi resecare debemus. Quod dum facimus, Tuum B. L. candorem, favoremque imprimis Summi Numinis, nobis animitus ad precamur.

Cap. I. ETYMOLOGICUM.

§. I.

Dicitur autem *eruditio* ab *erudiendo*, quod nihil aliud est, qnam ex rudi & informi, crudo & aspero, planum politumque efficere. Descendit enim ab adjetivo *rudis*, e, quod propria sua notione idem est atque crudum, informe, inæquale & asperum, sveth. rå, grof, oslagslig, osformlig, osjämn och upbruksad; unde etiam *marmor* & *as rude polito*, *terra rudis* subactæ & excultæ, solet opponi:

ni : metaphorice vero atque translata ad mentem significatio-
tione denotat imperitum & ignarum, agrestem & incul-
tum moribus, unde etiam homines imperiti, rerum omnium
rudes Ciceroni dicuntur pro Fl. c. 8. Ita ergo gene-
rali jam notione involvit *ruitas* privationem vel absentiam
istius perfectionis, pulchritudinis aut formæ, quæ per na-
turam non inest quidem rei actu, aut eidem connotatur,
sed arte tamen & studio acquiri quomodounque aut su-
perinduci eidem poterit.

§. II.

INDE vero jam *eruditio*, in translata haec ad mentem res-
que animatas significatione, generali sensu denotat *tum*
ipsum actum erudiendi sive institutionem, qua perfectio,
pulchritudo & forma ista, inesse rei debita, acquiritur &
superinducitur, ut cum Quintilianus de Inst. Orat. 2: 3. di-
cit, *potiorem eruditionem in Scholis esse, quam domi, & Hiero-*
nymus Epist. 7. ad Lætam, de institutione filiae per litte-
ras vel buxeas vel eburneas locutus, ludat in iis, inquit,
ut & lusus ipse eruditio sit; tum vero etiam vel maxime de-
notat statum hominis inde prouidentem, cultumque animi
vel corporis, habitudinem aut perfectionem, ex institu-
tione ista comparatum, ut cum dicimus hominem præclara e-
ruditione atque doctrina Cic. Off. I: 33. vel ingenio præstan-
ti & eruditione perfecta conspicuum, quemadmodum idem
se exprimit de Divin. 2: 63. in oppositione quidem ad erudi-
tionis omnis expertem atque ignorum de Orat 2: 1. conf. Fa-
*bri thesaur. erud. Scholast. in vocab. *rudis*, e, cum deriva-*
tis. Atque haec quidem est significatio, quam nos potissi-
mum in præsenti hac nostra pertractione amplectimur.

§. III.

§. III.

Neque vero putandum est, eruditionem omnem absolvi
iis duntaxat partibus, quæ curriculum ita dictum
Scholasticum vel Academicum hodiernum absolvunt,
aut eam solum indigitari, quæ ex Litterarum studio profi-
ciscitur. Est hæc stricta magis & eminens, quamvis tri-
ta jam & usu recepta communi, eruditionis significatio.
Ast longe tamen latius patet vis istius vocis, pro omni
nempe habitudine, uti jam diximus, sive animi, sive cor-
poris, ad certas quasi regulas & ad numerum usque &
mensuram attemperata, quæ arte studioque peculiari vel
acquiritur & inducitur, vel acquisita & inducta jam est.
Ita nim. Nepos, illustris ille de vita excellentium Imperato-
rum Scriptor, & vere aureus, de Epaminanda suo memo-
riæ prodidit, eruditum sic, ut nemo Thebanus magis: nam &
sitharizare, & cantare ad chordarum sonum doctus est a Dio-
nyso; cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliprone &c.
ex quibus Epaminandam suum commendat. Vitruvius quo-
que, celebris ille Augusti ævo architecturæ Scriptor, in ar-
chitecto suo requirit, ut omnibus eruditionibus sit exercitatus,
vel abundans eruditionibus variis ac pluribus, ut verba sonant
Lib. I: c. 1. operas indigitans varias artis, non mere spe-
culativas & abstractas. Quin & oculos eruditos vocat Ci-
cero Parad. 5. qui judicare possunt v. g. de picturis &c.
Multisque experimentis eruditum dicit virum prudentem Cilinius
I. Epist. 5. Ita nim. parum refert, quamcunque artem aut
habitudinem, vel quo demum cunque modo istam quis ac-
quisiverit, sive diuturno terum usu & experientia propria,
sive exemplis aliorum, sive per præcepta & vivam manu-
ductionem, sive per litterariam institutionem, ut quis erudi-
tus fiat. Unde nec obstat, quo minus artifex quisque
in sua arte; feminæ etiam, sui sexus studiis domi aut fo-

ras initiatæ, earumque omnium, quæ ipsarum intererunt maxime, probe scientes atque gnaræ, eruditus atque erudita dicantur.

§. IV.

Silicet, ut totam hanc vocis notationem atque etymologiam verbis scriptoris cuiusdam haud quidem incelebris, utut in pluribus fatis alias paradoxi, elegantibus finiamus, omnia ea, quæ operibus nonnullis construendis destinata sunt, puta, lapis ad ædificium, vel marmor ad statuam effigiandam, cum ob inæqualitates, ruditatem, scabriem, inconcinnam figuram, ad scopum suum adhuc inepta sint, adeo ut bene coherere suisque adaptari finibus recusent, dicenda forent proprie ERUDIRI, quando superficies ramentis suis atque inæqualibus prominentiis per malleum aliaque instrumen-
ta sic liberantur, atque ita complanantur & levigantur, ut fine ruditate possint postea suis politæ & congrue destinatis adaptari locis. At isthac, quæ in sensu hocce proprio non sollet usurpari nomine clatura, eadem metaphorica significatione ad Mentes, usu ita volente, translata est, quæ ERUDIRI dicuntur, quando ea deponunt, quæ scopo, ad quem condita sunt & existunt, easdem feciebant, ineptas; & cum quasi poliuntur, siue formas aut habitus acquirunt faciles, quibus ad finem suum prompte & decenter accommodentur. Pet. Poiret de Erudit. tripl. Lib. I. §. I. p. m. 143. Ipsæ nim. hæ formæ & habitudines, sic acquisitæ, eruditionem jam constituant humanam, cui, ut dilucidius appareat, quid & quale pretium tribuendum sit, status hominis naturalis ab adventio, quodque eidem connatum est ab eo, quod adquiritur demum, probe distinguendam venit. Quocirca sequentia
dabi-

dabimus lemmata, alio loco pressius & ex instituto examinanda, heic vero promulgidis instar accipienda.

Cap. II. PRAGMATICUM,
*& in specie quidem
 de institutione exoterica vulgari.*

§. V.-

Homo, sibi post lapsum relictus, rudis est per suam naturam, b. e. intelligentia & sapientia, ceterisque perfectionibus habitualibus, tum animi tum corporis, ex libertate pendulis, destitutus; sive quod eodem recidit, nemo nascitur sapiens, nec ulla sapientia aut intelligentia naturalis inter homines reperitur. Est homo sibi relictus per suam naturam facultatibus variis, tam animi quam corporis, iisdemque præstantissimis, instructus; eademque ipsæ, accidente usu, directione, applicatione & determinatione earum speciali & debita, ex intentione Divina Creatoris benignissimi, ad certum aliquod apotelesma tendunt. Sed in se tamen & præcisa hac determinatione & applicatione speciali considerare, a perfectionibus quibusque habitualibus, hominem rationalem vere exornantibus, quam longissime distant; ut quæ præter nudam possibilitatem aut dispositionem aliquam sic vel aliter agendi, eandemque remotam satis interdum, nullum omnino actum, nedum facultatem aliquam, promptitudinem & dexteritatem agendi, ægre alioquin & difficulter, nec nisi multa industria continuatisque aliquamdiu exercitiis, quin & adminiculis insuper & artificiis variis exhibitis comparabilem, nullam præterea apparatus & subsidiorum huc spectantium copiam vel abundantiam, sinu suo fovent aut involvunt. Si quæ sunt principia prima & semina artium quarumcunque & scientiarum animis mortalium inscripta qua-

si & nobiscum nata, ut volunt multo plurimi & præstans-
 tissimi quique, sunt eadem tamen in latifundio animæ altius
 sepulta & a communi luce seclusa adeo, ut nonnisi post lon-
 gam evolutionum seriem beneficio facultatum naturalium ho-
 mini concessarum extricari inde & explicari, aut in actum
 formalem deduci possint. Evidem vi hominis insita, ea-
 demque naturali maxime, actuari debet quicquid per essen-
 tiam & facultates ipsius concipitur possibile ; plurimæque
 insuper facultates per naturam habituales & ad summam,
 quæ datur, perfectionem exactæ satis videri poterant,
 velut facultas sentiendi & motiva corporis. Ast quam-
 diu regiminis omnis adhuc expers, & nescius quasi
 sui juris & arbitrii est homo, quod in se ipsum &
 facultates suas exercere potest ; cœco impetu fertur in
 quidvis brutorum more, nec facultates ita dictas superio-
 res, ab arbitrio hoc ut plurimum pendulas, in potestate
 habet, quarum tamen influxu vere demum rationalis existit,
 humanamque induunt faciem & aliam prouersus, quam in
 brutis habent, formam, & faciem fortiuntur actus faculta-
 tum illarum inferiorum videlicet sentiendi &c., quas cum
 brutis alias communes habemus. Actus nempe mentis re-
 flexi, qui intellectus ingrediuntur operationes, distinctis re-
 rum conceptibus, abstractisque & universalibus notionibus,
 rationisque adeo usui, viam præmuniunt ; sed difficulter ad-
 modum eliciendi primum aut continuandi, nisi commode &
 obstetricante quasi aliena opera, si quæ adfuerit, exemplis
 maxime aliorum hominum, & sermonis usu, ceu instrumento ad
 hoc nobilissimo, excitentur, soveantur & suffulciantur, us-
 que dum exercitiis paullatim continuatis, & successivis qua-
 si gradibus, sponte sua semet exserere incipient, plenarius-
 que tandem & liber rationis usus obtineatur. Longissime
 itaque cum differant ipsæ facultates homini congenitæ, at-
 que usus earundem haud impeditus, hunc vero non possi-
 deat

deat homo ex se, nisi excitatus & adjutus: relinquitur, nihil omnino habere eundem actu per naturam, de quo glorietur, quodque perfectum aliquousque & suo genere dignum habeatur, sed rudem ubique & indigestam molem; quicquid autem in homine jam adulto ceu pulchrum, concinnum & eximium admiramus, id omne acquisitum esse, & exercitiis variis, aut artificiis etiam, comparatum. Exemplis haec ipsa abunde confirmari poterunt, tem recens natorum quotidianis, tum adultorum etiam, inter feras solitarie educatorum, raris quidem illis & apud nos insolitis, sed passim tamen obviis, & ab Historicis fide dignis & testibus oculatis aliquoties descriptis. Notabile imprimis est exemplum, ad quod in operibus suis Latin. saepius provocat III. Wolfius, pariter atque Carpovius in Theol. Dogm. T. II. §. 1450. Schol. 3, memoriæque prodidit Bern. Connor Anglus, ad finem seculi super. Archiater Regis Polon, tum in *Evangelio Medici*, tum *Descr. regni Polon, & M. Duc. Lithuaniae*. Germanice conscripta Lib. I. p. 389. sqq. de puero decem circiter annorum, inter gregem ursorum in nemoribus ad Lithuaniae & Russiae confinia Anno 1694. capto, & inter ipsos educato. Erat is aspectu horridus, & ferus, hominumque consortium fugiens adeo, ut cicutari primum & mansueti paulatim deberet: pilis hirsutus & quadrupes incedebat, nec nisi erectis primum & subligatis ad parietem manibus, gressum humanum per aliquod tempus edoceri potuit: rationis nulla indicia, & loquelæ omnis expers, vocem articulatam nullam edebat, donec dapibus humanis sensim adfæfactus verba quedam rauca & inhumana voce proferre cœpit: ignorantia crassa rerum omnium & stupiditas mira ubique regnabat, atque ad se tandem ex consortio aliorum hominum post longum tempus rediens, memoria tamen præteriorum omnium atque vitæ pristinæ destitutus prorsus mansit. Exemplum simile, quod Warsaviæ

Anno 1669. comparuerit, ex fide & litteris *autenys* Dni. J. P. van den Brande de Cleverskerk, ad aulam Britannicam Ablegati Batavi, adjungit idem Connorius p. 390. sq. aliudque consimile enarrat nobis Ch. Hartknockius, Professor Regiomont. & auctor fide dignissimus, in sua Descr. Reip. Polon. Lib. I. p. 99. edit. 3. Anni 1698. de puero 8. circiter aut 9. annorum in sylvis Grodnensis bus Anno 1661. capto, cum alter, huic socius, una cum aliis ursis, manus insequentium per loca paludinosa evasis set. Nam & hic quoque moribus plane ursinis erat, car nibus crudis, melli, pomis, aliisque ursorum delicis avide inhians, & more talium ferarum quadrupes incedens: nec sine difficultate pedibus incedere facie erecta eductus est, nec lingvam Polonicam addiscere primum potuit, sed murmure ursino animi sui sensa exprimere solitus est: immo ve o in aula tandem Magnatis cujusdam ad culinæ ministeria exhibitus, ut ligna portaret, aliaque vi liora munia obiret, feritatem suam necdum plane exuit, sed aliquando sylvas petuit, securus ab ursis, qui statim ipsum, ut alumnum suum agnoscebant. Neque vero infrequens esse, vel fuisse saltem in Lithuania, fidem faciunt Scriptores supra citati, Connorius & Dn. de Cleverskerk, ut propter incursionses frequentes & prævalidas Tartarorum per istas regiones, infantes ab incautis parentibus, iisdem que profugis, derelinquantur sapient vel in agro vel loco alio parum commodo, ursis in prædam funestam cessuri, nisi contingat, ursam esse lactantem, ubi infans ad ursile defertur & una cum ursulis educatur. Immo vero seculi jam XI. Scriptor haud incelebris, Herm. Contractus, auctor Chronicæ universalis de VI. mundi ætatibus, hominem itidem memorat inter feras educatum, qui quadrupes incesserit, nec sermocinari potuerit. vid. Gundlingii Hist. Litter. Tom. I. p. 4. not. 3. conferti quoque heic meretur, quod Hanov.

1730. 4. prodidisse Sched. Doct. H. C. Königii de *hominum inter feras educatorum statu naturali foliario*, testatur Reuschius in *Syst. Metaph.* §. 423. not.

De cetero, quod ad *habitus notitiasque homini in statu primævo concreatos* attinet, idem hue non pertinent; neque controversia illa, inter eruditos agitata dudum, de *ideas innatis & principiis primis nobiscum natis*, aliquid heic facit ad rem. Sive enim cum *Platoniciis* mentem assimilaveris *tabulae rasae*, in qua idea, mentibus semel a prima earundem origine impressæ atriū & insculptæ, sed postmodum obliteratae quasi & erasæ, in hac denuo vita per reminiscientiam quandam restaurandæ & resuscitandæ venient; sive cum *Aristoteliciis* mentem humanam comparaveris *tabulae nudæ*, in qua nihil unquam inscriptum sit actu, sed omnia demum inscribi possint: eodem tamem res recidit, enīque mens humana, sibi soli relicta, rūdis jam atque, ut nunc se res habet, perfectionibus suis destituta. Quique vel maxime notiones naturales, sive ideas innatas & menti nostræ divinitus impressas statuunt, ut faciunt saniores omnes, idem ideas illas non a primo nativitatis momento ita in mente existere concipiunt, ut velut in chartam conjectas, eas mens sibi contemplandas sistat; neque ut ipsam mentis naturam sive essentiam constituant aut absolvant: Sed per facultatem & potentiam, propinquiorem licet & habitui analogam, ut loquuntur, a nativitate homini indultam, adolescenti ætate & maturescente sensim judicio, adsentiendo propositionibus clarissimis & maxime fundamentalibus, theoreticis pariter atque practicis, notiones istas naturales atque ideas innatas explicant, vid. Joh Ad. Scherzeri *syst. Theol.* loc. II. §. 2. p. 35. Abr. Calovii *Syst. Loc. Theol.* T. II. p. 79. sq. der Jenischen Theologen ausführl. erfl. p. 151. sq. & Istr. G. Canzii comp. *Theol. pur.* p. 169.

§. VI.

Hec fuit propositio lemmatica prima, excipiet hanc ad finis altera: *ruditas ista naturalis*, quam primario & fundamentaliter occupare facultatem hominis cognoscitivam thesi superiori vidimus, secundario & per necessariam consequentiam afficit facultatem appetitivam, pariter atque loco-motivam corporis, organorumque ipsius, in quantum regimini cuidam superiori sunt obnoxia, ut adeo tota hominis vita actionesque liberae ejusdem singula, de ruditate ista participant. Facultas nam cognoscitiva basin constituit facultatis appetitivæ. Quicquid enim appetimus vel aversamur, id appetimus vel aversamur sub ratione boni vel mali in eo percepti; nec unquam fieri potest, ut absque motivis, quæ ipsissimæ sunt representationes facultatis cognoscitivæ, inferioris vel superioris, sequatur inclinatio vel reclinatio aliqua voluntatis. Omnis igitur *arūgia* in voluntate & facultate appetitiva, supponit defectum & *āmēlār* in facultate cognoscitiva & iudicio ejus pratico. Quicquid nempe hic deficit aut fecus se habet, quam quidem de jure & ex officio ejus fieri debebat, id in appetitivam longo consequentiarum syrmate, si non directe semper & immediate, at indirecte tamen & mediate, pro certo serpit atque irrepit. Voluntatis est decernere, finesque debitos sibi præfigere, media eligere finibusque subordinare, occasiones arripere atque in usus futuros vertere, ut tota inde vita prodeat systematica quasi, actionesque singulæ co-hærent inter se. Est vero illud rationis, & fatis quidem elevatae, opus; notionesque adeo & propositiones supponit longe plurimas, & plures quidem, quam quis primo quoque intuitu autumare vel rimari posset. Quod si igitur facultatem cognoscitivam tenebrae totam occupaverint, obscurisque & confusis rerum suimetve ipsius ideis mens te-neatur constricta, ut quidem in naturali statu fieri debere ostendimus, quam quælo erunt dicta factaque ejus *ārūgārē*

& incomposita omnia, quotve quantique errores & præjudicia, præter ignorantiam multiplicem, totum vitæ schæma corruptent penitus & disturbabunt? Immo vero libertatem omnem, aut ejus saltem exercitium plenarium, vel sufflaminabunt penitus, vel suo modo restringent adeo, ut si quid heic etiam, qua actus exteriores, apparuerit sanum aut integrum, eidem vitiōsi tamen quid & corrupti adhæreat de malignitate fundi; quodque rectum heic videbitur ex parte vel de longinquo, obliquum sit retortumque remaneat, ubi ad totum vel systema integrum retuleris, aut quod sub cute est vel post tergum latet viri vel anomaliæ, determineris probe & discreveris. Igitur quo quisque magis vel minus collustratus fuerit luce veritatis, vera quidem, non apparenti, qua intellectum, eo etiam plus minus liber erit in actionibus, præstabitque se immunem ab omni labore & ruditate morum atque adfectuum. Quod autem corpus, ejusque perfectiones atque habitudines in specie attinet, deterior longe est conditio hominum, rationis usū sublatu, quam animantium quidem ceterorum. Horum enim quodque in suo genere suaque specie ad certum quoddam apostolosma pro sua ipsius conservatione natura natum factumque esse videtur, quod longe tamen aliter & feciis omnino se habet in homine. Heic enim plurima & maxima commisit natura arti atque industria perficienda. Rationis ergo usum si sustuleris vel separaveris, quid erit de instrumento corporis, aut qualis erit usus organorum ejusdem, nisi incompositus & inordinatus? Homo certe inter bruta educatus neque gradi humano more, multo minus sermones ferere aut loquela uti potuit.

§. VII.

EX dictis facile liquet, ab intellectu incipiendum omnino esse vitæ emendationem rite inchoaturo, dummodo observaverit simul, ut in illis potissimum veritatisbus, iisque eruditionis partibus vel in primis sedulus versetur

secut, quæ praxin attingunt proxime, nec ab emendatae vi-
 ta studio paulo sunt remotiores. Neque enim omnes veri-
 tates ejusdem sunt indolis, neque perinde est, quo demum
 cunque modo aut animo ad easdem tractandas accesseris,
 ut vim exoptatam exferant in movenda atque in ordinem
 redigenda voluntate. Qui vult finem, is etiam velle de-
 beat media necesse est; quodque primum est intentione,
 ultimum erit in executione. Evidem non ita pridem
 quæstio mœta fuit in *Academia Divisionensi* Ducatus Burgun-
 dici in Gallia, num ad mores emendandos integritatique
 restituendos quicquam contulerit restauratio artium & scien-
 tiarum? quam ad fastidium usque eruditorum paradoxa
 tractatione, quasi propagationem & incrementum scientia-
 rum artiumque induculo semper nexu comitata sic corrup-
 tio morum, horumque castitas detrimenti plurimum passa
 sit a litteris, ita exceptit Anno 1750. *Rousseauius* qui-
 dam, civis Genevensis, ut præmium ab academia di-
 eta præsticatum inde reportaret, qua de re vid. Acta Erud.
 Lips. 1753. mens. Jan. p. 44. sq. Sed heic sane, si uspiam,
thesis ab *hypothesi*, quodque per se locum habet, ab eo, quod
accidenter sit & ex culpa hominum contingit, probe distin-
 gendum venit. Verum quidem est & permanebit, deprava-
 tata vel non recte constituta voluntate, abusui cedere
 multiplici atque præsentissimum etiam damnum minari, quæ-
 cunque ab intellectu finito excogitari, aut actui etiam vel
 executioni dari vi qualicunque humana possint; fatendumque
 omnino est, peccatis splendidis, nec nisi simulacris virtutum,
 plena esse tantisper omnia, ubi vel maxime politior vita
 cultus accesserit, profundeque adeo & graviter ægrotare
 hominem ex hac parte, & implicatum ærumnis suis, ut
 vi nulla aut arte humana inde se extricare feliciter aut ex-
 pedire queat. Sed vel sic tamen suus veritati systemati-
 que veritatum naturalium, aut scientiis earum conditoriis,

honos manebit, ut quæ per se & in thesi utiles sene sunt, & bonis usibus accommodatae, dummodo sint, qui usus istos percipere rite vel facere sibi inde possint. Tametsi vero, ut nunc se habet conditio mortalium, non omne punctum ferant, nec finem istum, quem ultimato jam intendere deherent homines, attingant penitus vel exesse adsequantur; faciunt tamen quod in se est, ut vel faciem præferant luci extantiori pariter atque præstantiori, vel successum largiente & benedicente Summo Numine benignissimo, rerum humanarum provido, terminos aliquales sistant proterviae affectibusque humanis, ne in immensum vel infinitum gravissentur & prolabantur. Ne tamen plus, quam par est, iisdem tribuamus, en dabimus adhuc in uberiorem illustrationem eorum, quæ hactenus dicta sunt, propositionem sequentem, eandemque lemmaticam tertiam:

§. VIII.

Omnia maxime rudis est homo per suam naturam respectu earum veritatum, quas eeu fulera melioris vitae nobis suggerit Iactra revelatio cum gratia Spiritus S. applicatrice. Has enim ut profundissime ignorat homo naturalis, etiam sibi per rationis usum redditus, ita nec admittere salutariter absque gratia Dei peculiari potis est. Ut vero sunt porro haec quidem veritates exquisitæ omnino indolis, ex uberrimo quippe Sapientiae Divinae penu profectæ, atque tum ad intellectum defæcandum, tum ad voluntatem intime emendandam accommodatissimæ pariter atque sufficientissimæ; ita jactura vel privatio earundem tanti facienda, ut nulla arte alia humana aut industria refarciri & compensari unquam possit, quin potior pars ruditatis naturalis qua vitam & mores semper tum remaneat, verumque heic etiam persistat, quod communiter dici solet, errorem in prima concoctione non tolli per secundam & tertiam. Sed pergitus ad propositionem lemmaticam quartam:

§. IX.

Ruditas ista naturalis facultatem hominis cognoscitivam pa-
riter atque adperitivam occupans & in actionibus ejus-
dem singulis per totam vitam maxime conspicua, contraria
est & adversatur fini isti, propter quem creaturas rationales
condidit benignissimum Numen. Clara itidem est per se &
perspicua ista thesis, dummodo consideraverimus, usus re-
rum naturalium omnes esse fines Divinos; tantoque magis
id valere de supremo Numine, quanto is creaturas rationa-
les omnes sapientia & bonitate antecellit. Nam & in hu-
manis quoque artificiis & operibus, usus, quem ex se gi-
gnunt eadem, vel ex iisdem facere possumus, finis instar
habere se semper solet penes auctorem vel artificem in iis-
dem producendis aut construendis, ut vel exemplo id mon-
strarri poterit navis aut domus construenda. Jam vero is
benignissimus Creator iis facultatibus & viribus per natu-
ram instruxit hominem, quibus se suaque intueri, res-
que extra se positas in suum pariter atque aliorum hominum
usum vertere, felicitatemque adeo propriam pariter atque
aliorum hominum promovere, nec non gloriam Dei Crea-
toris illustrare poterit, dummodo usus atque exercitium i-
starum virium & facultatum rectus debitusque accesserit.
Itaque dum istam felicitatem hominis suamque ipsius glo-
riam in creatione hominis intendit Deus, inten-
dit quoque serio usum atque exercitium debitum istarum
virium atque facultatum, quo sine dictum finem actu ipso
adsequi nequeunt. Jam vero ruditas illa supra dicta natu-
ralis, qua facultatem cognoscitivam pariter atque appetiti-
vam in homine residens, & in actionibus ejusdem maxime
conspicua, consistit in non usu, aut saltem in perverso &
perturbato usu facultatum & virium eidem a Deo concessa-
rum, ideoque vel maxime contraria est & adversatur fini isti,
propter quem creaturas rationales condidit benignissimum Nu-
men.

§. X.

§. X.

Adest itaque obligatio perfecta excolendi ingenii vi-
res, quantum a nobis fieri potest maxime: versamur
namque jam in causa Dei, Supremi Legislatoris. Sed
hoc etiam officium sibi expostulant homines ceteri, quibus-
cum versamur, maxime in republica & societate civili, pa-
riter atque statu economico privato: non enim nobis so-
lis nati sumus, sed proximo cuique. Itaque in republica,
ubi communis & mutua omnium salus vel maxime respici-
enda erit, Principis aut Summi Imperantis cura pricipua
versari debet circa culturam ingeniorum & institutionem ci-
vium, tum ut compendio maximo & temporis, & operis,
& sumtuum, eadem fieri, tum vero ut ad quamplurimos per-
tingere possit. Immo vero, cum cuique privatim sua salus
propria & felicitas curae cordique esse debeat, quisque pro
viribus, si modo sapit, curam eo intendat necesse est, ut
ruditatem istam supradictam removeat a se, quantum satis
est & longissime potest. Itaque usus rectus & haud impedi-
tus facultatum viriumque per naturam homini concessarum,
cum cognitione sufficiente earum rerum, quibus per totam
vitam utimur, ceu oppositum ruditatis naturalis a nobis
jam descriptæ, *meta* atque *finis* erit, ad quem collimare
quisque debet proxire, si salvus esse, felicitateque frui
exoptata velit. In subordinatione nempe finium proximus
est & dicitur, qui nullo alio mediante ita intenditur, ut ad
remotiorem alium, vel ultimum etiam, tandem ducat. Sane
incassum laboraveris de gloria Divina illustranda absque
usu virium aut facultatum a natura concessarum, quæ &
ipsæ quoque specula esse debent perfectionum Divinarum;
neque sua vel aliorum hominum commoda promovere quis
poterit, ubi vel intellectus, vel voluntas, quod suum fuerit,
non faciunt. Quocirca cum utrosque jam terminos te-
neamus, a quo & ad quem; ipse etiam modus atque proces-
sus,

sus, quo ab uno ad alterum progredimur, siquidem nihil omnino in natura rerum fieri solet per saltum, paucis indicandus erit, quem in finem propositionem sequentem, eandemque ordine quintam, addere heic lubet atque oportet.

§. XI.

Tollitur nempe ruditas ista *naturalis* quomodo quidem cunque per institutionem vulgarem exotericam, sed maxime per institutionem litterariam & aeroomaticam; illam quidem laxiorem & ad caput communem accommodatam magis, hanc vero rigidam omnino & ad artis regulas exactam. Actus illos intermedios paedagogicos, quibus usus atque applicatio facultatum & virium, homini per naturam concessarum, intemeratus & haud impeditus, comparatur, vel adjuvatur etiam & facilitatur, ruditas autem naturalis tollitur & removetur, omnes involvit eruditio illa *activa* supr. §. I., quam institutionem heic, & informationem, quod formam quasi genuinam & debitam homini targiatur, nomine specifico vocare licebit: quemadmodum vicissim apotelesmaticum illud, quod hinc demum resulat & in hominem redundat, eruationem, passio & proprio nobis sensu, statum hominis indicante, constituit. Evidem *humanam*, qua naturae viribus sit, institutionem vel imprimis heic indigamus, ita tamen, ut nec *Divinam* illam, supernaturem & exquisiticissimam, humana quaque vel artificiofissima longe superiorem, penitus secludamus; qua quippe superaccidente Job. VI: 45. Ebr. IV: 12. vere demum coronatur atque nobilitatur opus nostrum, ut quantum fieri quidem per humanam imbecillatem poterit, omni numero perfecta & absolute evadat eruditio nostra. Ad duo autem capita institutio & informatio nostra omnis redit & in eadem resolvitur, tum ut facultates & vites congenitae nobis, exercitiis debitis excitentur, foveantur, excolantur, & ad habitum deducantur; tum ut principia veri rebusque ipsis accommodata,

da, queis ceu fulcris, præsidiis & ornamentis, ad vitam honeste & commode transigendam semper & ubique utimur vel opus habemus, & quibus applicatio virium & facultatum dictarum ad casus quoque obvios speciales facilitatur atque adjuvatur, insilientur & familiaria reddantur, præsto ubique futura nobis, ubi necessitas & occasio sic postulaverit. Utrumque hunc finem intendit institutio utraque, tam exoterica, quam acroamatica, sed ita tamen, ut exquisitori atque accuratori indagini & studio hæc duo capita subiificantur in acroamatica institutione, quam quidem fieri potest commode in exoterica vulgari; præsertim qua momentum illud posterius, quod sibi fere soli maximam partem & ex professo quasi vindicare videtur acroamatica institutio. Usus scil. & exercitatio confusas solum ideas plerumque suggerens, ut in exoterica institutione utramque facit paginam, ita imitationi potius qua praxin, quam distinctæ explicationi qua theoriam, inservit maxime.

§. XII.

ATQUE ut in *exoterica* hac institutione aliquantum subsistamus, de acroamatica postmodum sigillatim actuari, subsidia & adminicula huic rei & negotio adserunt præstantissima *sermonis usus*, parites atque *conversatio* aliorum hominum, quæ quidem quo est frequentior, pariter atque selectior, hoc magis etiam culturam istam & studium promovet. Est enim homo per naturam quasi simia quædam alterius, facileque imitatur quod viderit vel audiverit ab aliis, quorum in consortio vivit; id quod sane primum rudimentum est in homine rationalitatis sive usus rationis adhuc latentis. Inde vero sit etiam, ut rure & locis a commercio aliorum hominum frequentiori longe dissipatis educati, rudes plerumque sint & agrestes disciplina atque moribus, præ illis, qui versantur in locis cultioribus. *Sermonis vero usum* quod attinet, est illud instrumentum atque artificium sa-

ne quam nobilissimum longeque præstantissimum pro usu rationis comparando, quo sine ne quicquam proficeret homo in excolerdis ingenii viribus atque facultatibus, sed stupidus maneret per omnem vitam, ut quidem exemplo hominis a nativitate surdi & muti, quod describitur in Hist. Acad. Reg. Scient. Paris, Anni 1703. id monstrat III. Wolfius Psych. Rat. §. 461. Isto enim artificio paulatim demum a fvelscit mens tenera universalibus & abstractis concipiendis, siquidem voces omnes, propriis nominibus paucioribus exceptis, communes sunt, indicesque conceptuum mere universalium & abstractarum. Quæ quidem vel præcipua est ratio, cur alia omnino sit conditio pueri inter feras, atque inter homines educati: sine abstractis enim & universalibus istis notionibus atque conceptibus, nullus omnino est rationis sui locus. Hisce vero jam suppositis admiculis generalibus, institutio tota vulgaris illa peragitur tum per exempla, tum per præcepta, tum quoque per disciplinam. Ecce exempla quidem hoc vel maxime faciunt, in conversatione quotidiana obvia. Actiones nempe singulæ, quounque liberæ sunt & in potestate hominis, viva simulacra sunt animi interioris, vestigiaque relinquunt sui fundi, unde profecta sunt, conditæque magis vel minus, aut inconditæ etiam culturæ atque disciplinæ ejusdem. Eadem vero menti teneræ ingesta, & avide etiam ibidem, ceu in spatio rerum omnium vacuo, excepta, semina spargunt, radicesque agunt insensibiles in fundo animæ, data quavis occasione & præter opinionem cito eruptura postmodum in lucem. Inde vero clarissime quoque eluet, quæ cautio & prudenter obversari debet in conversatione quotidiana, ne absque selectu aut discriminé omni eandem apud quosque admittamus, aut contaminari inde vel nosmet ipsos vel teneriores animos patiamur. Verissimum namque permanebit, quod communis proverbio dicitur: consuetudinem esse alteram

ram naturam; sumi a conversantibus mores; consumpe-
re que bonos mores colloquia prava. Quod ad *præcepta*
attinet, sive viva voce, sive nutu etiam gestibusque expres-
si, habent eadem quoque insignem vim in vita communis,
si suo tempore, suoque ordine, accommoda fatis fuerint
ad rem, pariter atque ad captum geniumque recipientis.
cfr. *Prov* XXV:11. Varii namque sunt modi eorundem traden-
dorum, neque pari semper cum successu adhibentur singuli,
sive ad lumen excitandum in intellectu, sive ardorem in
voluntate & affectibus. Auctoritas quoque & reverentia,
superioribus debita, & mentibus juniorum ita ingeneranda,
ne cœca omnino sit & fatus, vim his superaddet maximam.
Sed hæc ad *disciplinam* pertinent, qua sine nulla institutio be-
ne succedere poterit, tum propter ignavam illam rationem
III. Leibnitio ita dictam, inertiamque, desidiam & socordiam
in cogitando & applicandis viribus, menti non tene-
re solum, sed adulteræ etiam sæpius, connatam ut pluri-
mum & ingenitam; tum & propter exorbitationes, excessus &
deliria, mentem aliquando infestatura. Hæc nimurum & talia
disciplina conveniens coércebit, pondusque & vim super-
addet institutioni. Sed disciplinam heic indicamus, non
asperam quamque vel justo severiorem, nonnisi summa ut-
gente necessitate adhibendam, sed temperatam & innoxiam,
tempestivam & blandam, quæ sit vel verbis, vel gestibus,
vel præmis & poenis, variis quidem, sed pulchre & prudenter
efficiis. Hæc vero omnia & singula, quemadmodum plus artis
& industria sedolent in familiis honestiorum, quam plebejo-
rum, magisque illic, ut Ciceronis verbis utar in *Verr.* 3:
69. ad majorum instituta atque civitatis disciplinam accommo-
data sunt, non ad flagitia, neque ad turpitudines; ita iisdem
januaria mens tenera, præclaros magis sentiet inde profectus,

ut dispositio hinc sensim enascatur eidem peculiaris, immo
& natus, ad optima quaque.

§. XIII.

Habet nempe ultraque institutio suos gradus, sed exoterica vel maxime, quorum unus exquisitus magis est in suo genere, & excellentior altero, pro numero & excellentia instrumentorum, adminiculorum vel incitamentorum, quibus igniculi mentis latentes, aut habitudines congenitæ corpori, exsuscitantur, soventur, & adaugentur, quo citius perficiantur tandem atque ad maturitatem perveniant. Et sane quemadmodum cognitionem quamque arcanam & suo modo a sensu vulgari absconditam ad formam communis & vulgaris sapientia ipsa ars reducit, ita simili quadam ratione de ipsa acroamaticâ institutione, efflorescente quandoque, plurimum lucratur sibi vulgaris illa exoterica. Quemadmodum e. g. ars olim fabrilis ferraria, armorum imprimis fabricandorum, arcani vel mysteriosi quid & ingenium nefcio quod putillionis portendere in patria nostra credebatur, quæ tamen nullos hodie apud nos invenit admiratores, magis quam textoria ars vel pannicularia, quæ & olim quoque in summo pretio erat; ita similiter principia Christianismi & dogmata senioris doctrinæ, etiam quam plurima altioris indaginis philosophica, publici quasi juris jam successu temporis facta & divulgata satis in ipsum vulgus, propalante quotidie ab uno ad alterum, ut vel infimo tandem cuique ad eadem, beneficio conversionis mutua hominum in societate una viventium, pateat aditus, tametsi acroamaticam institutionem nullam experti sint, vel Scholas nullas, superiores saltem, adiverint. Est vero hoc

Ipsum consequens quoddam & effectus ipsius institutionis acroamaticæ, vigentis jamdum in republica, patrociniumque ibidem haud leve & indigenatum quasi adeptæ, indeque ortum sum & primam originem ultimato repetit, quicquid præclaræ & eximii ad posteros ferosque nepotes propagatur inde ulterius vulgari quadam ratione & per modum traditionis. Unde jam quoque patet, quid ad florem gentis & Reipubl. conferant studia ita dicta litteraria, artiumque quarumcunque bonarum, liberalium maxime, quantumque intersit eidem, ut vigeant ubique Scholæ omnis generis publicæ, acroamaticæ illius disciplinæ atque institutionis domicilia atque conditoria perpetua pariter atque præcipua. Inde namque longe lateque propagantur artes quæque ingenuæ, & repanduntur scientiarum interiora, satis alioq[ue] in a sensu communi recondita, quibus efficitur, ut *natura illæ essentia*, ut dici solent, radices suas agant protendantve longius in florem vitæ integrioris, utque ad crescente sic cultura morum atque ingeniorum elegantiore & sinceriore, a barbarie & ruditate quavis vindicetur populus, quam longissime potest. Neque enim aliunde magis rationem repetere licet disserinisis inter *gentes moratores atque barbaras*, plus minus, quam prout acroamaticæ istius institutionis, & senioris quidem, vestigia apud eandem deprehendere licuerit multo plurima, vel pauciora duntaxat, vel plane nulla. Apud moratores nempe institutio vulgaris etiam exoterica eosque intenditur, atque ad illud sagittum evenia ut plurimum deprehenditur, ut acroamaticæ vices facile sustinere possit respectu aliarum gentium, quæ nullam adhuc qua vitam moresque metamorphosis talem passæ sunt, sed crassam rerum maxime utilium & necessariarum ignorantiam cum moribus quibusque asperis & inconditis profitentur. Cogita quæso hominem ex meditullo Asia, Africæ vel Americæ prodeuntem, comparandum postea

etum homine inferioris aut mediocris admodum fortis & conditionis de Gallia, Germania, Anglia &c. & videbis hunc, tamē si acroamaticam nō illam, proprie sic dictam, institutionem expertus fuerit, tan̄ qua animi indolem, quam corporis habitudinem, prodere præ illo præcellens aliquid & eximium. Sic vero, ne quid heic præter rem & in præjudicium acroamaticæ institutionis statuatur, vulgaris nostra sive exoterica institutio dicenda erit aut absolute, aut secundum quid talis.

§. XIV.

Quicquid tamen sit de hac institutione & eruditione exoterica excellentiori vel intensiori, manet nihilominus Acroamaticæ institutioni proprie sic dictæ sua laus, suumque meritum, a qua quippe prior illa differt longissime, tum qua concinnitatem ordinis & elegantiam methodi, inquit pendentem lucem & perfectionem insignem intellectus atque harmoniam cogitationum, tum qua soliditatem pariter atque fœcunditatem dogmatum. Quod si enim & illic quoque locum aliquando, habere possint veritates quæque severioris disciplinæ & acroamaticæ; aliud tamen longe est, novisse veritates istas simpliciter, aliud vero cognoscere easdem in debito suo cum aliis nexus, atque immota certitudine tenere easdem, *καὶ θεοὺς καὶ θεῶν*, ut in Scholis loquimur; aliud omnino, sibi soli sapere, aliud, sapientiam solidam aliis quoque instillare. Claras nempe ideas rerum consequimur per institutionem exotericam, & distinctas etiam rerum vulgarium & sensibilium, non item abstractarum facile & universalium; unde nec communicari commode cum aliis poterunt. Enimvero abstractis maxime & universalibus extenditur cognitio nostra, ut rebus maximis & plurimis curandis idonei reddamus in republica civili, pariter atque ecclesiastica & litteraria, quæ ut curata sit in omni casu, & omni rei idonea satis ac sufficiens, per magni

magni sane interēst. Rationes quoque rerum proximas se lieiter satis adsequimur interdum per institutionem exotericā, at non tamen omnium, & minime quidem remotiores vel etiam ultimas. At præstat tamen, has quoque in numerato habere, quo intimius perspiciat veritas, & ne quid desit evidentiæ atque certitudini, quæ assensum demum firmum & omni dubio superiorē gignit, systematicæque cognitioni viam pandit. Quod si igitur litterariam institutionem, cœu acroamaticam, sustuleris, nihil solidem aut substantium adferat secum institutio mere vulgaris & exoterica, tota quippe, quantaenque est; empirica & deficiens; tolle litteraturam omnem, tolle artes & disciplinas, & habebis mex barbariem præ foribus, barbarismique invalescentis certa indicia. Præcepta, quæ sine his in communī vita traduntur, exsucce sunt & exsangvia, parca etiam admodum, eademque erroribus parcer atque exceptionibus ut plurimum obnoxia, ubi quippe & notionibus rerum confusis, vel obscuris etiam, & propositionibus vagis atque indeterminatis, identidem conceditur locus. Exempla, quæque iisdem nascitur imitatio casuum similiūm empirica, ad quam res fere omnis in vulgari ista institutione redire solet, distincte satis per se non exhibent aut sunt nobis semper ea ipsa, quæ pro nostro scopo qualicunque distinguenda veniunt, sed infinito singularium circumstantiarum tegmine implicata quasi & involuta, ut non nisi multo acutamine abstrahi inde propria a peregrinis, essentialia ab accidentalibus & heterogeneis, possint. Evidemtæquipotest rationi exspectatio & imitatio illa casuum similiūm, si præsens revera & in totum fuerit similis præterito, typus suo antitypo; sed hoc supponit sane distractam cognitionem circumstantiarum in utrolibet casu, ne perversa aut erronea, magis vel minus, fiat identidem applicatio: Unde nequa sita satis est, neque scopo omni sufficiens. Ita sane motus

varios corporis organorumque ipsius edicti sumus usu solo &
 exercitio communi sine regulis; erunt tamen casus plurimi, in
 quibus distincta earum explicatio & enodatio non utilis solum,
 sed necessaria erit. Lingam vernaculam didicimus, tametsi
 nesciamus, quid declinatio aut conjugatio, casus, numerus
 aut persona sit; occurrit tamen saepius dubia, in quibus
 ad regulas statas recurrentia erit. Rationis usui adsevi-
 mus per omnes mentis operationes, ignorato vel maxime,
 quid sibi velit prima, secunda vel tertia figura, quid thesis sit
 aut hypothesis, & sic porro. At quot in syrtes non prolabimur
 identidem, qualiae naufragia non passi sumus saepius ex
 vitio formæ, quod Logica quædam naturalis perversa fe-
 cum traxerat? Vicio autem materiae, ut dici solet, laboran-
 tia ratiocinia nostra quis enumerabit? campum sive Theo-
 logicum, sive Juridicum, sive Medicum, sive etiam Philo-
 sophicum ingrediamur, deprehendemus ubique, quantum ca-
 ligent oculi mentis naturales, quomodoque ex inopia artifi-
 cialis luminis erronum more divagentur homines longius a
 veritate. Testantur id errores populares & præjudicia vul-
 gi, quorum historiam & succinctam enarrationem commen-
 dat atque in pretio habet *Morbosius Polyh.* Litt. T. II. l. 2.
 P. 1. Cap. 1. §. 9. Specimina vero exhibuerunt tum *Jean d' Espagne* in libro gall. de erroribus popularibus, tum *Th. Browne* in *Pseudodoxia sua Epidemica*, anglie primum edi-
 ta fol. atque latine non minus fol., quam Belgice & Ger-
 manice 8:o postmodum translata, quibus add. D. *Johan Timmii* cogitationes medico-phys. hist. de erroribus oder
 Kurze, jedoch gründliche und unparth. erörterung so wohl als
 gemeiner, als in der Medicin einfließender grober irrthümer d.
 vorurtheile Brem. 1732, & *Traité de l' opinion, ou memoires pour
 servir à l' histoire de l' esprit humain*, quod X. Tomis produxit
 Lutet. Paris. 1733. & recensetur in *Journal des Scavans*
 Mens. Septemb. 1733.

